

Taina Uusitalo

Michel Foucaults maktteorier och finska arbetarkvinnorörelsen

Michel Foucaults produktion har traditionellt uppdelats i 1960-talets arkeologiska¹ period och 1970-1980 - talets genealogiska² forskning. För historieforskare är hans genealogiska undersökningar och analyser av sambandet mellan makt och subjekt viktigare, eftersom han sammanbinder sin analys till aktuella historiska händelser och skapar nya forskningsmetoder.

I den här artikeln behandlar jag hur Foucaults maktbegrep kan tillämpas vid analysen av kvinnors påverkningsmöjligheter inom den finska arbetarrörelsen före inbördeskriget 1918. Syftet med analysen är snarare att starta en dialog än att ge några slutgiltiga svar.

Foucaults mångsidiga maktbegrepp

Michel Foucault kritiserade Max Webers maktteori för att den i hans tycke var för politisk och elitistisk. I motsats till Weber analyserade Foucault maktprocessen på alla samhälls nivåer och ansåg speciellt att marginalhistoria berättade mycket om samhällets förändringar.³ Foucault utvidgade hela begreppet om makt och utvecklade nya metoder för att analysera verksamhets- och maktprocesser som kan användas även i kvinno- och arbetarrörelseforskning. En traditionell politisk maktteori är inte möjlig eftersom den fokuserar sig på den manliga eliten, som har politisk, ekonomisk och social makt i samhället. Arbetare, och speciellt kvinnliga arbetare hörde inte till den här gruppen. Även om finländare över 24 år hade rätt att rösta och ställa upp i riksdagsval redan 1906, var riksdagens verksamhetsmöjligheter begränsade av tsaren. På kommunal nivå var verksamhetsmöjligheterna bundna till förtjänster ända fram till år 1917. Giftna

finska kvinnor hade inte heller någon juridisk självständighet, eftersom de stod under makens förmynderskap fram till den nya äktenskapslagen från 1929.⁴

Men i praktiken var finska arbetarkvinnor inte maktlösa objekt, utan deltog i samhället på många olika sätt. Även gifta kvinnor deltog i arbetslivet och hade sociala nätverk. Livet var hårt och man behövde andra människors hjälp för att överleva. Finska kvinnor deltog aktivare i arbetarrörelsens verksamhet än t.ex. svenska kvinnor, 20-25 % av medlemmarna i det Socialdemokratiska partiet var kvinnor. Ledarna var till största delen män, men arbetarrörelsen verkade även aktivt på en lokal nivå där det enligt Foucaults teorier finns en riktig makt som är bunden till människorelationer.⁵

Michel Foucault har konstaterat att inget är för honom så främmande, som iden att man skulle söka efter en tidsperiods allmänt förbindande ideologi. Han bygger sin historiesyn på förändringar och händelser i samhällets alla skikt. Den allmänna historien beaktar inte kvinnornas eller minoriteternas historia, p.g.a. generaliserande tendenser. Om det finns en historisk sanning, skall man söka efter den i vardagliga händelser. Foucault betonade händelsernas historia, (*eventalization*), som blir viktig för historiker. Utan hans förmåga att binda sina argument till aktuella händelser skulle Foucaults filosofi lätt ha blivit för teoretisk för historieforskningen.⁶

Bara genom händelsehistoria och mikrohistoria kan forskare i praktiken observera människornas förhållanden och deras maktstrategier. Om man t.ex. forskar i arbetarrörelsens historia på nationell nivå i Finland kan man komma till slutsatsen att kön inte var av betydelse eftersom man i pressen och talen betonade klasskampen mot det kapitalistiska samhället. Men om man koncentrerar sig på tal och skrifter som arbetarrörelsens kvinnor förde fram i sina egna föreningar är verkligheten en helt annan. Kvinnor betonade regelbundet sina problem som ofta var bundna till kön och därför skilde sig märkbart från de problem som männen framförde. Men också den kvinnliga arbetarrörelsens medlemmar ansåg att

uppkomsten av det socialistiska samhället skulle vara lösningen till de problem som en könsmaktordning medför.⁷

Makt skapande subjekt – fennomanisk och socialistisk diskurs

Foucault framhävde att individen i maktkampen både placeras, och ställer sig i en position, i vilken hon definierar sig själv och sin roll i samhället. T.ex. har samtida under 1900-talets början, samt senare också historieforskare sett medellösa föräldrars döttrar som arbetarkvinnor. Den samtida arbetarkvinnan såg sig själv som både arbetare och kvinna och agerade i vardagslivet utifrån de möjligheter och restriktioner som hennes kön och klasstillhörighet gav henne. Foucault betonade förändringens roll också i denna process. Genom maktprocessen tar man drag från de andra parterna.⁸

I början av 1900-talet var Finland ett klassamhälle i vilket det fanns två dominerande diskurser om vad som ansågs vara lämpligast för kvinnans roll. Enligt den nationalistiska, s.k. fennomanisk ideologin *var* kvinnans naturliga verksamhetsmiljö i hemmet där de enligt den viktigaste fennomaniska teoretikern J.V. Snellman kunde sköta och uppfostra sina barn till fosterlandskärlek. Snellman uteslöt kvinnorna från nationella och statliga uppgifter och ämbeten, men redan under 1800-talets senare hälft var flera av ståndskvinnorna aktiva inom välgörenhetsorganisationer och folkupplysnings-organisationer. Ogifta över- och medelklass kvinnor studerade till folkskollärare, barnmorskor och sjukskötare. Dessa yrken ansågs enligt den fennomaniska ideologin passande för barnlösa kvinnor eftersom de således kunde förverkliga moderskapet och vara till nytta för samhället. Ståndskvinnorna tog till livsuppgift att bilda och kultivera arbetar- och landsbygdens kvinnor samt barnen.⁹

Den socialistiska diskursen utmanade den fennomaniska uppfattningen. Man skulle inte älska fosterlandet som sådant utan förändra det så att det inte bara tjänade borgerliga intressen. Kvinnor och män var kamrater och skulle arbeta tillsammans

inom samhällets alla nivåer. Dock lyckades man inte förverkliga det teoretiska idealet inom den egna arbetarrörelsen, eftersom både arbetarmännen och -kvinnorna levde i en maskulin arbetarkultur. Enligt det här genuskontraktet¹⁰ var kvinnornas naturliga uppgifter (skötseln av hemmet, barnen, och boskap) mindre värda än männens typiska arbetsuppgifter. Arbetets värdering var inte bundet till hur tungt det var, utan till kön. T.ex. boskapskötsel på landsbygden och arbetet som kvinnorna gjorde på hamnarna i kuststäderna var mycket tungt och påfrestande.¹¹

Trots att de aktiva inom arbetarrörelsen hade anammat den socialistiska diskursen, erkände de inte andra förtryckande element än kapitalismen. När den föll samman ansåg man att även kvinnornas ställning automatiskt skulle förbättras.

Kulturella stereotyper gällande män som "naturliga" ledare var rådande även inom arbetarrörelsen, och andelen kvinnor i såväl Socialdemokratiska partiet som i SAJ:s ledning var marginell. Därför behandlades olägenheter som hörde till arbetarkvinnornas vardag i mycket liten utsträckning på föreningarnas sammanträden. Således grundades redan i början på 1900-talet kvinnoavdelningar och det nationella Soc. dem. Kvinnoförbundet.¹² Kvinnornas egna förbund stärkte arbetarkvinnornas gemensamma identitet och skapade ett sammanhållande nätverk mellan de kvinnor som var aktiva i föreningsverksamheten.

Trots detta skilde sig inte de socialistiska arbetarkvinnornas inställning till förvärvsarbete nämnvärt från inställningen inom den fennomaniska diskursen. De flesta av de socialistiska kvinnorna kämpade inte heller emot diskursen, som enligt Foucault gjorde kvinnors kropp till en maktarena och betonade friska kvinnors plikt att föda barn. De krävde endast ett bättre samhälle för att få möjligheter till att vara en god mor.¹³

Flera av arbetarkvinnorna stödde t.ex. ett familjelönesystem, där familjens storlek beaktades när lönen bestämdes för familjens huvudsakliga försörjare, vilket vanligtvis var mannen. Detta skulle innebära att kvinnor och barn inte

nödvändigtvis skulle måsta arbeta av ekonomiska orsaker, och flera kvinnor skulle därmed kunna stanna hemma och sköta barnen och hemmet.

Familjelönesystemets popularitet bland arbetarkvinnorna är ett bra exempel på hur en härskande kultur inskränker individens valmöjligheter. Enligt Foucault kan individen välja, förändra eller helt ignorera ett antal subjektmodeller som producerats av kulturen, men individen kan inte vara helt oberoende av den förhärskande kulturen och maktbegreppet.¹⁴ Den moderna karriär mamman var t.ex. i början på 1900-talet en omöjlig subjektspostion, eftersom arbetarkvinnornas utbildningsmöjligheter var närmast obefintliga. Över- och medelklassens kvinnor kunde inte koppla karriär och moderskap med varandra, eftersom inställningen till mödrar som arbetade var mycket negativ.

Foucaults syn på grupperns benegenhet att ta emot metoder och synsätt av andra framträder t.ex. genom socialisternas sätt att kritisera det borgerliga samhället samtidigt som de själva antog borgerliga drag. På fabriken lärde sig arbetarna mera disciplinerade tidsbegränsade sätt att arbeta. Medvetenheten om att man var observerad blev vardag i arbetslivet. Makten blev mer komplicerad: den var politisk, men kanske även mera ekonomisk. Fabrikens arbetar män - och kvinnor skapade sina egna sätt att kringgå de nya reglerna, bl.a. genom att jobba i långsammare takt och ta egna pauser. Många slöt sig också till arbetarrörelsens avdelningar, även om arbetarrörelsen fordrade att den enskilda medlemmen plikttröget betalade medlemsavgifterna och följde strejkanvisningarna.¹⁵

Den ideala arbetaren var enligt arbetarrörelsen också nykter och solidarisk mot andra arbetare. Detta innebar i praktiken att när arbetsmannen och - kvinnan blev medlem i arbetarrörelsen eller ett i fackförbund, så antog han/hon moraliska beteendemönster som förvärvats av borgarna och modifierats för bättre passa arbetarrörelsens syften. Det innebar också att kontrollen utvidgades till fritiden. Enligt arbetsrörelsens ideologi skulle en klassmedveten arbetar man- eller kvinna delta i föreningsverksamhet så mycket som möjligt. Man hade inte rätt att vara överksam, utan krafterna skulle centraliseras för att förändra samhället.¹⁶

Foucault och feministisk kritik

Feministisk forskning och Foucaults idéer knyts samman åtminstone i deras syn på hur kroppen skapas genom maktrelationer, och genom deras fokusering på marginaliserade grupper snarare än på t.ex. statsmakter. Både feministiska forskare och Michel Foucault kritiserar forskningselitens sätt att deklarerat allmänna visioner som sanningar. Foucault trodde inte på en sanning utan betonade att sanningen alltid är beroende av maktrelationer och kulturella fenomen och föreställningar.¹⁷

Men det finns också skillnader. Foucault - kritikern och feministen Jean Baudrillard har sagt att Foucaults diskurser bara är "mirrors of the powers he describes"¹⁸ Foucault var inte feminist. Han studerade diskurser som styr kvinnors kropp, hjärta och aktivitet. Men det är inte kvinnor som talar i diskursen, det är Michel Foucault som har tagit sig rätten att definiera sina forskningsobjekt. Man har definierat kvinnor sekel efter sekel. En annan Foucault kritiker Frances Bartowski påpekar att även om Michel Foucault betonade att motstånd finns överallt, gjorde han ingen djupgående analys gällande motståndarnas taktik.¹⁹

Både Baudrillard och Bartowski har relevanta synpunkter, men man måste komma ihåg att Michel Foucault har betonat att han inte är en auktoritet när det gäller vetenskapliga sanningar. Foucault såg sig som en dialog och diskussionsskapare, och hoppades att han därmed kunde öka intresset för maktrelations forskning. Han påminde även om att det är omöjligt att förkovra sig i alla intressanta forskningsområden under en livstid.²⁰

Jana Sawicki som är förtrogen med Foucaults synsätt och den feministiska forskningen har bl.a. sagt: "What Foucault offers to feminism is not a humanist theory, but rather a critical method which is thoroughly historical and a set of recommendations about how to look at our theories."²¹

Det måste tilläggas att Foucault inte gjorde något slag av politiskt ställningstagande i sin forskning. Foucaults vetenskapliga forskning var inte feministisk, och det är därför onödigt att betrakta hans produktion från en feministisk utgångspunkt. Vid feministisk forskning måste kvinnorna fortsättningsvis lita på sig själva, men också vid behov utnyttja forskningsresultat- och metoder utanför det egna forskningsområdet. Foucaults bidrag till kvinno- och feministforskningen består huvudsakligen i den metodik han utvecklade för forskning av maktrelationer.

Foucaults Marx-kritiska historiesyn och arbetarrörelse - forskning

Michel Foucault fokuserade sin forskning på maktprocesser och maktrelationer. För honom var det inte väsentligt vem som hade makten under den aktuella historiska händelsen heller tidsperioden. Foucault kritiserade också öppet Karl Marx' samhällsteori som var mycket populär på 1960-1970-talet även i vetenskapliga kretsar. Foucault godkände inte att diskurser förenklades till uttalanden som reflekterar en specifik samhällsgrupps intressen, eftersom samma diskurser enligt honom kan användas av olika grupper med helt skilda samhälleliga intressen.²²

Detta synsätt passar inte alls in på det finska samhället under 1900-talets början, där klasskillnaderna var speciellt stora och tankegångar från 1800-talets ståndssamhälle ännu genomsyrade samhället. Finländarnas vardag var under denna tidsperiod starkt klassbunden. Den finska arbetarrörelsen fick stöd bland arbetarna genom att ifrågasätta rättfärdigandet av stånds- och klasskillnader. De politiska kraven grundade sig på de negativa erfarenheter och upplevelser som klasskillnaderna medförde. Därmed var även de påståenden och förslag som arbetarrörelsen lade fram starkt klassbundna.

Michel Foucault godkände Karl Marx' synsätt, att makten under hela 1800-talet allt mer blivit ett verktyg för ekonomisk kontroll och utnyttjande av arbetarna i Europa.²³

Foucault kritiserade alla universalteorier och kunde därmed inte godkänna Karl Marx' historiesyn om socialklassernas kamp om produktionsmedlen. Till följd därav beaktade Foucault inte det, att arbetarna på slutet av 1800-talet och början på 1900-talet anammat den socialistiska diskursen, och genom den definierade sig själva och deras roll i samhället. För miljoner arbetare var marxismen den diskurs som definierade verkligheten.

Lyckligtvis har historieforskare rätt till, och även en förpliktelse att använda sin egen hjärna för att välja de lämpligaste metoderna för sin forskning. Historieforskningen är inte Foucaultforskning men Michel Foucaults idéer kan hjälpa oss att utveckla vår vetenskap.

Taina Uusitalo (FM), är forskare vid institutionen för Finlands Historia vid Åbo Universitet.

Litteratur

Bartkowski, Frances, "Epistemic drift in Foucault." *Feminism & Foucault. Reflections on Resistance*. Edited by Irene Diamond & Lee Quinby. Northeastern University Press, Boston 1988, s. 43-58.

Bouchard Donald F., "Introduction. - Language, counter-memory, practice." *Selected essays and interviews by Michel Foucault*. Edited by Donald F. Bouchard. Cornell University Press Ithaca, N.Y 1977.

Deleuze, Gilles & Foucault, Michel, "Intellectuals and Power. A Conversation Between Michel Foucault and Gilles Deleuze." *Language, counter-memory, practice. Selected essays and interviews by Michel Foucault*. Edited by Donald F. Bouchard. Cornell University Press Ithaca, N.Y 1977, s. 205-217.

Diamond, Irene & Quinby, Lee, "Introduction." *Feminism & Foucault. Reflectionson Resistance*. Edited by Irene Diamond & Lee Quinby. Northeastern University Press, Boston 1988, s. ix-xx.

Foucault, Michel, *Order of the things. An archaeology of the human sciences*. Vintage, New York 1973.

Foucault, Michel, "Politics and the study of discourse." *The Foucault Effect. Studies in governmentality with two lectures by and interview with Michel Foucault*. Edited by Graham Burchell & Colin Gordon & Peter Miller. Harvester Wheatsheaf, London 1991, s. 53-72.

Foucault, Michel, "Questions of method." *The Foucault Effect. Studies in governmentality with two lectures by and interview with Michel Foucault*. Edited by Graham Burchell & Colin Gordon & Peter Miller. Harvester Wheatsheaf, London 1991, s. 73-86.

Foucault, Michel, *Politics, philosophy, culture. Interviews and other writings 1977-1984*. Edited by Lawrence D. Kritzman. Pantheon books cop. New York 1980.

Foucault, Michel, *Seksuaalisuuden historia*. Tampere 1998.

Foucault, Michel, "The Subject and Power." *Critical Inquiry*. Vol 8. Chicaco IL, 1981-1982, s. 777-796.

Foucault, Michel, *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki 1980.

Hall Stuart, *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere 1999.

Hentilä, Marjaliisa, "Maa, jossa piiatkin saivat äänestää Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdissä 1906-1914." *Tuntematon työläisnainen*. Toimittanut Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere 1989, s. 162-185.

Hänninen-Salmelin, Eva, Naisista muuttuvassa hyvinvointivaltion hallinnassa. *Naiset ja valta*. Toimittanut Aino Saarinen & Eva Hänninen-Salmelin & Marja Keränen. Tutkijaliitto, Helsinki 1987, s. 93-101.

Kuvauksia kansannaisen elämästä maalla. Suomen Nais-yhdistyksen ulosantama. Werner Söderström, Porvoo 1890.

Koivusalo, Markku, "Michel Foucault ja tuottavan vallan järjestys." *Filosofien oikeus*: 2. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2001, s. 277- 284.

Koskinen, Pirkko K., "Äänioikeuden lainsäädäntöhistoriaa." *Yksi kamari - kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset*. Ahtisaari, Eeva, (et. al) ed. Eduskunnan kirjasto, Helsinki 1997, s. 26-41.

Markkola, Pirjo, *Työläiskodin synty tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.

Ollila, Anne, "Politikoiva vaimo on miehelle kauhistus. J. V. perhekäsitys."

Naistutkimus 4/1990. Tampereen tutkijanaiset, Tampere, s. 25-34.

Ollila, Anne, "Sivistyneistön käsitys kansannaisen työstä." *Informatio*. Turun yliopisto. *Kansatiede* 2/1994, s. 18-22.

Ollila, Anne, *Jalo velvollisuus virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Tammerpaino Oy. Tampere 1998.

Oittinen, Riitta, "'Luusopan keittäminen on vienyt minulta henkevyuden'. Työläisnaisen tunteista 1900-luvun alussa." *Työväki ja tunteet*. Toimittanut Elina Katainen & Pirkko Kotila. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002, s. 85-110.

Paavolainen, Jaakko, *Helsingin kaupunginvaltuuston historia*. Toinen osa 1919-1976. Painokaari Oy, Helsinki 1989.

Ransom John S, *Foucault's discipline. The politics of Subjectivity*. Duke University Press. Durham 1997.

Rantalaiho, Liisa, "Sukupuolisopimus ja Suomen malli." *Naisten hyvinvointivaltio*. Toimittanut Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin. Vastapaino, Tampere 1994, s. 9-30.

Saarinen, Aino, "Valtaa, vai vaikutusvaltaa? Valtiosta, naisliikkeestä ja naisten poliittisen kulttuurin muodostumisesta." *Naiset ja valta*. Aino Saarinen & Eva Hänninen-Salmelin & Keränen & Marja Keränen. Tutkijaliitto, Helsinki 1987, s. 143-163.

Sainio, Terttu, "Nuori Ida." *Uranuurtajan tie. Otteita Ida Aalle-Teljon elämästä*. Lounais-Suomen Kirjapaino Oy, Turku 1955, s. 7-34.

Sawicki, Jana, *Disciplining Foucault. Feminism, power and the body*. Routledge, New York 1991.

Teräs, Kari, *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880-1920*. Hakapaino Oy, Helsinki 2001.

Valkonen, Marjaana, "Jäsenenä vaan ei vallankäyttäjänä. Naiset ammattiyhdistysliikkeessä vuosina 1907-1947" *Tuntematon työläisnainen*. Toimittanut Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere 1989, s. 210-228.

Noter

¹ Forskning i språket och medvetandets formation. Varis 1989, s. 10 - 13; Bouchard 1977, s. 16-17.

² Forskning om sambandet mellan makt, etik, subjektivitet och medvetande i en historisk kontext. Genealogi kritiserar den för traditionell historieforskning typiska

linjära utvecklingslogiken och poängterar enskilda händelser. Ransom 1998, s. 78; Owen 1994, s. 152-153; Varis 1989, s. 20-23

³ Foucault 1988, s. 38; Ransom 1998, s. 14.

⁴ Koskinen 1997, s. 35-36, 38-40; Paavolainen 1989, s. 11; Piironen-Honkanen (red.) 1998, s. 4; Hänninen-Salmela 1987, s. 94.

⁵ Hentilä 1989, s. 165; Foucault 1998, s. 70.

⁶ Foucault 1991a, s. 55 - 56; Foucault 1991b, s. 76; Owen 1997, s. 146-14 för historiker eftersom utan hans förmåga att binda sina argument till aktuella händelser är.

⁷ Oittinen 2002, s. 88, 94, 104; Sainio 1955, s. 21-29.

⁸ Foucault 1981-1982, s. 782; Ransom 1997, s. 48-49.

⁹ Ollila 1990, 27,29,31; Ollila 1994, s. 18-19; Ollila 1998, s. 58-66.

¹⁰ Genuskontrakt är ett grundbegrep i könshistorisk och feministisk forskning. Den svenska feministen Yvonne Hirdman har utvecklat begreppet som kan tolkas på olika sätt. Allmänt anses med begreppet det hierarkiska samhällssystem, där manlighet och för män naturligare arbetsuppgifter värdesätts högre än typiska kvinnoarbeten. Rantalaiho 1994, s. 10-13.

¹¹ Kertomuksia kansannaisen elämästä maalla 1890, s. 25, 57; Teräs 2001, s. 47.

¹² Valkonen 1989, s. 210-216, 227-228.

¹³ Foucault 1998, s.77; Foucault 1988, s. 115.

¹⁴ Ransom 1997, s. 82, 106-107, 168; Markkola 1994, s.158.

¹⁵ Teräs 2001, s.367.

¹⁶ Teräs 2001, s. 215.

¹⁷ Diamond & Quinby 1988, s. x; Foucault 1988, s. 107; Sawicki 1991, s. 39.

¹⁸ Bartkowski 1988, s. 44.

¹⁹ Bartkowski 1988, s. 45-46.

²⁰ Foucault 1991b, s.73.

²¹ Sawicki 1991, s. 29.

²² Foucault 1980, s. 34; Foucault 1988, s. 22; Hall 1999, s. 102.

²³ Koivusalo 2001, 269.